

ATATÜRK VE KADIN HAKLARI

Prof. Dr. EMEL DOĞRAMACI

Dünyada kadın hakları, herşeyden önce insan hakları olarak ele alınmalıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilk maddesi "tüm insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşitliğini" ikinci maddesi de *cinsiyet ayrımına karşı önlem alınması gerektiğini* vurgular. ¹

Kadın hakları, uzun ve çetin mücadeleler sonucu kazanılmaktadır. Bu mücadelenin boyutları her ülke için farklılık göstermiştir. Henüz kadın hakları konusunda adımını atmamış ülkeler vardır. Bu haklar için, mücadeleler bütün hızıyla sürmektedir. Bu mücadelede Türk kadını, dünya kadınının yanında kendisini daha şanslı olarak görmelidir. Çünkü, Türk kadını, kadının toplumsal statüsünü değerlendirebilen, ve onların kadın olmaktan kaynaklanan haklarına sahip olmalarını gerekli gören bir lidere sahip olmalarıdır. Bu lider Atatürk'tür. Atatürk, Türk kadınına bir ışık sunmuştur. Bu ışık ile Türk kadını geleceğine umutla bakmaktadır.

Türk kadını tarih süreci içerisinde devreler halinde ele alınabilir. İncelenmesi gereken ilk devre, Türklerin İslâmiyeti kabul etmesinden önceki devresidir.

Türk kadını bu devrede, erkeğinin sosyal tipine yakındır. Erkek gibi, ata biner, ok atar, kılıç kullanır. İlk Türkçe belge olarak kabul edilen Orhun Kitabelerinde, Türk kadınından saygı ile söz edilir. Özellikle prenseslerin sosyal ve siyasal alanlarındaki çalışmalarına değinilir. Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi mutsuz ve üzüntü verici bir olay sayılmaz, aksine, sevinç kaynağı olarak kabul edilir. Çocuklar üzerinde babanın olduğu kadar annenin de hakları olduğu savunulur².

Türklerin yerleşik düzene ve İslâm kültürüne geçiş döneminde Türk Kadını Arap ve Bizans toplumlarının etkisinde kalmıştır.

¹ Muzaffer Sencer, *İnsan Hakları "Ana Kuruluşlar ve Belgeler" Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No: 214, Ankara, 1986, s. 61.*

² Sıdika Tezel, "Atatürk ve Kadın Hakları", T.T.B. Yayınları, Ankara, 1983. s: 1., Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989. s: 1.

İslâmiyetin kabulünün ilk zamanlarında Türk kadınının öğretmen, hatip, şair ve hatta asker olarak görev yaptıklarını³ öğreniyoruz.

Ancak zamanla, özellikle Arap toplumunun kız çocuklarına değer vermemesi, müslümanlığı kabullenen Türk toplumunda da etkisini göstermiştir. Bu dönem Türk kadını, erkekten pasif bir konuma itilmiştir. Osmanlı Devleti yönetiminin kadına karşı bu katı tutumu benimsemeleri ve uygulamaları, Türk kadınına peçe altına kafes arkasına mahkum etmiştir. Bu dönemde kadın adeta inzivadadır. Sıdıka Tezel, bunu, "Osmanlı toplum yapısı cinslerin ayrılığı üzerine kurulmuş iki ayrı dünyadan oluşmuştu. Erkeğin dünyası kamusal, kadının dünyasıysa özeldi, mahremdi ve ailenin içinde idi. Eve kapatılıp çarşaf giymeye mahkum edilen kadının, toplum hayatındaki rolü önemli ölçüde sınırlanmıştı"⁴ diye açıklamaktadır.

Osmanlı döneminde, kadın, eğitim hizmetlerinden de yoksun bırakılmıştır. Ailede, erkeğin, hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını iyice güçsüzleştirmiştir. Böylece, poligami aileye girmiştir. Bunun sonucu olarak erkek, birden çok kadınla evlenebilme özgürlüğüne kavuşmuştur. Üstüne üstlük erkek, dilediği zaman tek taraflı bir irade ile eşini boşayabilme hakkını kendinde bulmuştur. Evlilik çağına gelmiş veya öyle düşünülmüş kız çocukları, erkek çocuklara nazaran, mirastan yarım pay alması hükmü getirilmiştir. Mahkemede kadın şahidin ifadesi, erkek şahidin ifadesinden değersiz kabul edilmiştir. Kadınlara ücretli çalışma hayatı kapalı tutulmuştur.

Osmanlı dönemi Türk kadınının durumu Tanzimat'la bir nebze hareketlenmiş bulunmaktadır. Bu kıpırdanmalar bazı aydınlardan gelmiş, özellikle, yazarların edebi eserlerinde çizilen kadın tiplerinde Osmanlı toplumunun kadın anlayışına bir başkaldırı gözlenmiştir. Halide Edib'in, yaşamı boyunca kadınların haklarının savunulması için verdiği çaba ve bu çabayı haklı gören aydınlara katkıları ile kadınların eğitimi konusunda önemli adımlar atılmıştır⁵.

Teokratik Osmanlı toplumunun adeta kadınsız toplum yapısından, kadınlı toplum yapısına geçiş, Atatürk ilke ve inkılapları ile olmuştur.

³ a.g.e.s: 2

⁴ a.g.e. s: 3

⁵ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1974. s:

Atatürk'ün 1923 yılında söylediği şu sözler, O'nun Türk kadını hakkındaki kanısının ne derece gerçekçi olduğunu ortaya çıkarır:

“Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının yegâne sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir.... Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir”⁶.

Bu çağdaş düşünce ile kadının yeri belirlenmiştir.

Bu amaçla, Atatürk, Milli Mücadele'nin ağır yükünü üzerinden atmadan, Türk toplumunda yaptığı reformlarla Türk kadını bugünkü modern yapısına kavuşturmuştur.

Bu bölümde sunulan makalelerde, Cumhuriyet dönemi Türk kadını hakkında da geniş bilgiler verilmektedir. Ancak konuya açıklık kazandırması amacıyla kısaca deyinmek yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi, Atatürk, çağdaş Türk kadını yaratmak için çeşitli reformlara girişmiştir. Atatürk reformlarının en önemlisini eğitim konusundaki yeniliği oluşturur. Atatürk, “..kadınlarımız, erkeklerden daha aydın, daha feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar...”⁷ diyerek, kadınların eğitimi için 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimi merkezi-leştirmiştir. Böylece, kızlarımıza ilkökul ile birlikte, ortaokul, lise ve hatta yüksek öğrenime katılabilme fırsatını sağlamıştır.

Osmanlı döneminde ilk devlet okulları 1847 yılında kurulmuştur. Kız çocuklarının eğitimi ise 1869'a kadar yaygınlaştırılamamıştır. 1869'da kabul edilen Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile okuma-yazma çağındaki tüm çocuklara kız-erkek ayırımı yapılmaksızın ilköğretim mecburiyeti konmuştur. Tanzimat döneminden sonra bazı orta dereceli okullarda kızların devamına izin çıkmış, bu amaçla özel kız okulları kurulmuştur. İlk kez 1908 Yılında İstanbul'da bir ortaokul kız çocukları için öğretime başlamıştır.⁸

Daha sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim hizmetleri merkezi-leştirilerek, halen, sürdürülmekte olan eğitim sisteminin temeli atılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma bilmeyen kadın yüzdesi %

⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Turhan Kitapevi (3.basım), Ankara, 1984. s: 97.

⁷ a.g.e. s: 94.

⁸ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, s. 103.

90.19'dur. Bu rakam oldukça yüksek bir rakamdır. Ancak, teokratik Osmanlı toplumunun kadının eğitimini önleyici unsurları taşıması ve yeni alfabenin oluşturulması, bu olumsuz tabloyu ortaya çıkarmıştır. Kadının eğitim düzeyi ile ilgili geniş bilgiler kitabımızın sonundaki benim kaleme aldığım Atatürk ve Kadın başlıklı makalemde yer almaktadır. Şunu söyleyebilirim ki, 1985 yılı itibariyle okuma-yazma bilmeyen kadın nüfusu % 31.77'ye kadar indirgenmiştir. 1990 da bu oran % 20 ile % 15 arasında bir orandadır. Kadının eğitimi aşamasında katedilen yol büyüktür. Tüm kadınlarımızın okuma-yazma bilmesi hedef olmalıdır. Okuma-yazma oranı Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında da farklılıklar gösterir. Ülkemizin doğusundaki kırsal yörelerde bu oran daha yüksek görülecektir. Bu bölgelerde kız çocuklarını ilkokula dahi göndermeyen ailelerin olduğunu duyuyoruz.

1985 yılı itibariyle Türk Milli Eğitimi'nde, ilk okulu bitirenlerin % 44.74'ünü kızlarımız teşkil etmektedir. Bu oran ortaokul ve dengi okullarda, % 34.15, lise ve dengi okullarda ise, % 37.20'dir. Bu oran yüksek öğrenimde % 25.22'dir.

1990 yılı itibariyle yüksek öğrenimde kız öğrencilerimiz özellikle, dil ve edebiyat, sanat, matematik ve fen bilimleri alanlarında erkek öğrencilerden sayısal olarak daha yüksektirler⁹.

Atatürk, hukuk alanında da Türk kadını için yeni düzenlemeler getirmiştir. 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile daha önce yürürlükte olan İslâm Medeni Kanun Hükümleri bir bir ortadan kaldırmıştır. Bu kanun ile yani 1926 Türk Medeni Kanunu ile Türk kadınına temel haklar verilmiştir. Bu haklar şunlardır:

- Erkeklerin çok kadınla evliliği yasaklanmıştır.
- Tek eşlilik hükmü getirilmiştir.
- Boşanma konusunda karar yetkisi mahkemelere verilmiştir. Boşanmada kadın, erkekle eşit haklara sahip olmuştur.
- Evlilik işlemleri resmi kayıtlar dahilinde, evlendirme memurlarınca yapılması öngörülmüştür.
- Kadının vasilîği yasal güvencelere alınmıştır. Kadın mirasta eşit haklara kavuşmuştur.

⁹ 1990 ÖSYM İstatistikleri.

— Kadınlara, erkeklerle aynı işlerde çalışma ve eşit ücret alma hakkı tanınmıştır.

Bir konuşmasında, “..siyasi ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim”¹⁰ diyen Atatürk, Türk kadınına 1930 yılında yürütme, 1934 yılında yasama organlarına, kadınların seçmesi ve seçilmesini sağlamıştır. Böylece Türk kadınının siyasal etkinliklerde de kendini gösterme fırsatı doğmuştur. Bu etkinlikleri de günümüze kadar, kadınlarımız kullanmıştır. Parlamento da bugüne kadar seksen dolayında kadın görev yapmıştır. Bu rakam kadın oranına göre oldukça yetersizdir. Kadınların milletvekili adayı gösterildiği ilk parlamenter seçimlerde, yani 1937 de Meclis’e 18 kadın üye girmiştir. Bu sonuç o günün Meclisinin % 4,5’dir. Bugünkü mecliste ise kadın üye sayısı 8’dir. Yani bugünkü Meclis’in % 1,7’si. Bu inişli çıkışlı rakamların nedenlerini ülkemizin siyasal ve sosyo-kültürel yapısında aramız gerekmektedir.

Eğitim ve hukuk alanında yapılan bu reformların yanında Türk kadınının çağdaş seviyeye erişmesinde katkısı olan diğer reformlar da vardır. Bunlardan önde geleni Atatürk’ün lâiklik inkılâbıdır. Lâiklik ile, Türk Medeni Kanunu, şeriat kanunlarından kurtarılmış ve Türk kadınına çağdaş bir görünüm kazandırılmıştır. Diğer bir inkılâbı ise, harf inkılâbıdır. Bu inkılâp ile latin harflerinden oluşan Türkçe, millî dil olarak benimsenmiştir.

Bugün, Türk kadını her türlü siyasal ve sosyal haklara sahiptir. Ve bu hakları yasal güvence altına alınmıştır.

Türk kadını ayrıca, uluslararası platformlardaki anlaşma ve sözleşmelerle de güvencededir. Yetmiş yıllık genç Cumhuriyetimizde, Türk kadını her alanda kendini göstermektedir. Çalışma yaşamının hemen her alanında Türk kadını vardır.

Kadın haklarının kullanılmasında, kentlerde ve kırsal bölgelerdeki kadınlarımız arasında farklılıklar gözlenmektedir. Kent kadını, nisbeten ekonomik bağımsızlığını kazanmış durumdadır. Kırsal bölge kadını ise, bu bağımsızlıktan yoksundur. 1985 yılı istatistikleri çalışan kadın kesiminin % 82.49’unun, tarım dahili işlerde uğraştığını söylemektedir. Yani 100 kadından 82 si ücretsiz işçi olarak yaşamaktadır. Bu durum kadını erkeğe bağımlı kılmaktadır. Özellikle, kırsal yöre kadınlarımızın, halk eğitimi kursla-

¹⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, s:99.

rı ile vasıflı işçi statüsüne kavuşturulma çalışmaları sürdürülmektedir. Ancak, bu çalışmalar henüz geniş kadın kitlesine ulaştırılamamıştır.

Yapılan sosyolojik araştırmalarda Türk kadınının, toplumdaki rolü üzerindeki düşünceleri, sonuçları itibariyle ilginçtir¹¹. Bu sonuçları kısaca ifade edersek:

Kendisini erkeklerle eşit düzeyde gören kadın sayısı yarı yarıya bulunmuştur.

Erkeklerle kendilerini eşit gören kadınların, bu tutumlarını, aile dışında edindikleri eğitim, çalışma hayatı gibi etkenlerle kazanmışlardır.

Eşitlikçi olan grup, çoğunlukla genç yaş kadın gruplarıdır. Yine eşitlikçi tutumdaki kadınlar, çoğunlukla evli olmayan kadın kesiminde yoğunlaşmıştır.

Aile yapısı, kadının, geleneksel veya eşitlikçi tavır takınmasına bir sebep olduğu gözlenmiştir. Geniş aile yapısında olanlar, geleneksel kadın tipini, çekirdek aile yapısında olanlar eşitlikçi kadın tipini canlandırmaktadırlar.

Yine gelir düzeyi normal ve normalin üzerindeki kadın kesiminde, eşitlikçi tutum davranışları hakimdir. Bunun anlamı ekonomik bağımsızlığına sahip kadının kendisini erkeklerle eşit olduğunu kabul etmesi gerçektir.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur ki, bugün Türk kadını kendisine fırsat eşitliği tanındığında üstesinden gelemeyeceği hiçbirşey yoktur. Günümüz Türk kadını ileriye görmektedir. Kendi ayakları üzerinde yürüme çabası içerisinde. Kadınlarımız ekonomik yönden, tüketici rolünden sıyrılmaktadırlar.

Bugün Türk kadınının üzerinde durması gereken asıl sorun toplum yapısındaki kadın ve erkek imajıdır. Dr. Atabek'in bir kitabına kapak yaptığı şu cümle Türk insanının sosyo-psikolojik yapısının çok açık bir şekilde açıklamaktadır. Dr. Atabek "Kışkırtılmış Erkeklik-Bastırılmış kadınlık" dan söz etmektedir¹². Türk toplumunun kültür yapısında bu olgu yıllarca hüküm sürmüş ve sürmektedir. Atabek, erkeklik imgesinin, yine toplumca

¹¹ Nilgün Çelebi, *Kentlerde Yaşayan Türk Kadınlarının Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları* (doktora tezi) Yayınlanmış eser.

¹² Erdal Atabek, *Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 1990. s: 34.

bastırıldığı yahut hor görüldüğü düşüncesini vurgulamaktadır. Ve sonuçta, önemli iki soruyla karşımıza çıkmaktadır:

“...sırası geldiğinde kadınlarımızın kendilerine bütün yolların açık olduğunu söylemek neyi açıklar ki? Ellerine ayaklarına, duygularına, düşüncelerine görünmez zincirlerin vurulduğu insanın önünde açık bir yol bulunması neye yarar?”

Dr. Atabek devamla, “kuşkusuz aynı sorunlar erkekler için de var ama, kadınların sadece kadın olmasından kaynaklanan eklenmiş sorunları daha var” demektedir.